

1. Історія дошкільної педагогіки. Хрестоматія. Навч. посіб. для студентів пед. ін-тів / Упор. З.Н.Борисова. – К.: Вища школа, 1990.
2. Ілляшенко Т. Підготовка дітей шестилітнього віку до школи (Система занять та вправ) / Т.Ілляшенко, А.Обухівська, Н.Стадненко // Початкова школа. – 2002. – №1. – С.12-15.
3. Лапшина І.У. Дошколярник. Розвиток мовленнєвих навичок у дітей старшого дошкільного віку: Посібник для вихователів і батьків майбутніх першокласників / І.У.Лапшина, В.М.Литовченко – К.: ВД Калита, 2006.
4. Лип'янський Л.С. Дошкільнятко: Букви, цифри, читання та лічба в іграх / Л.С.Лип'янський, Т.В.Дрожжина – Харків: Прапор, 1996.
5. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори / С.Ф.Русова / За ред. О.В.Проскура. – К.: Освіта, 1996.
6. Сходинки: Програма підготовки дітей до школи / Уклад.: Г.А.Іваниця, Г.І.Колосіянська, О.В.Лесіна, Л.С.Русан, В.П.Темячук. – Вінниця: ВОПОП, 2005.

*Ю.О.Саунова,
канд. пед. наук,
Криворізький ДПУ*

ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ЕМОЦІЙ ЯК ПСИХІЧНОГО СТАНУ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ВЗАЄМОДІЇ УЧИТЕЛЯ ТА УЧНЯ

В статті розглядається проблема функціональної структури емоцій в системі взаємодії учителя та учня. Автор виокремлює й розкриває функції емоцій особистості в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: емоційний фактор навчання, емоції, функціональна структура емоцій.

В статье рассматривается проблема функциональной структуры эмоций в системе взаимодействия учителя и учащегося. Автор выделяет и раскрывает функции эмоций личности в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: эмоциональный фактор обучения, эмоции, функциональная структура эмоций.

The article is illuminate the problem of the functional structure of emotions at the system of interaction between the teacher and the pupil. Author singles out and exposes the functions of the person's emotions at the educational process.

Key words: emotional factor of instruction, emotions, structure of functional of emotions.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. У зв'язку зі змінами соціальної ситуації та веденням в освітній процес інновацій проблема емоційного фактору навчання здобуває все більшого значення. Сучасна освіта розвивається в гуманістичному контексті, в

якому особистість розглядається як самоцінність і унікальність. Ця ідея гуманізації втілюється саме через емоційно-ціннісну педагогічну взаємодію.

Розв'язання проблеми ефективності навчально-виховного процесу є неможливим без вирішення проблеми емоційного фактору пізнавальної діяльності школярів. Оскільки до емоційного фактору навчання відносяться система позитивних емоцій, тому ми вважаємо необхідним звернути увагу саме на проблему функціональної структури емоцій, від якої залежить вирішення питань: вдосконалення навчально-виховного процесу засобами емоційного впливу на учня; формування емоційно-ціннісного середовища у виховному процесі та ін. Вирішення цих проблем має вирішальне значення у підвищенні ролі та вдосконаленні змісту навчально-виховного процесу.

Аналіз наукових досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема функціонального значення емоцій у житті особистості, шкільному житті учня досліджувалося педагогами і психологами як вітчизняними, так й зарубіжними. Емоційну забарвленість та позитивні емоційні прояви досліджували А.Маркова, Н.Морозова, А.Лутошкін, З.Равкін, П.Якобсон, М.Янковська. Характеристику понять «емоції», «емоційний фактор процесу навчання» та їх значення у своїх працях вивчали: Дж. Брунер, Е.Лоурер, А.Маслоу, Р.Мея, К.Роджерс, Е.Стоунс, Дж.Фрейберг, Р.Хант та ін. Зв'язок сутності емоцій та функцій, які вони виконують, у своїх працях досліджували М.Арнольд, К.Ізард, Дж.Сінгер, Е.Стевік. Ідеї зв'язку емоційного фактору з емоційним інтелектом у своїх працях викладають Х.Гарднер, Д.Гоулмен, У.Дакс, Р.Стернберг. Емоції, як складову емоційно-ціннісного компоненту навчання розглядають Д.Баннер, Д.Грейбілл, А.Макферсон. Важливість та змістовність емоційної атмосфери досліджували Д.Кристофер, Г.Лет'єррі, Е.Стоунс. Дослідження проблеми були проведені у сфері порівняльної педагогіки такими ученими: З.Малькова, Б.Вульфсон, В.Пилиповський, Н.Воскресенська. Значний внесок у розвиток проблеми внесли вітчизняні психологи: В.Вілюнас, П.Симонов, Г.Шинга, Л.Яковлева; педагоги – Т.Бондаревська, М.Берулава, Е.Галицьких, В.Красвський, М.Скаткін, А.Хуторський та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Поза увагою дослідників залишили важливі питання: умови активного поєднання інтелектуального та емоційного у ході пізнавальної діяльності; системний аналіз проблеми формування позитивної емоційної атмосфери навчально-виховному процесу; емоційно-ціннісні відносини у системі особистісно-зорієнтованого навчання; єдиний аспект формування функціональної структури позитивних емоцій у ході пізнавальної діяльності в системі «учитель-учень».

Формування цілей статті. У світлі окресленої проблеми, головною метою нашої статті є дослідити функціональну структуру емоцій, виділити та розкрити сутність кожної функції емоцій у системі взаємодії «вчитель-учень».

Виклад основного матеріалу. Емоційні впливи мають велике значення у ефективності навчально-виховного процесу і є визначальною рушійною силою

знавальної активності учнів. У психологічній літературі відводиться значне місце вивченню ролі емоцій у житті і діяльності людини. Підхід до розв'язання цієї проблеми далеко неоднозначний. А.Платонов визначає емоції як особливу форму психічного відображення, що раніше за всіх формується у філогенезі психіки і формується в її онтогенезі. С.Рубінштейн розглядає емоції через ставлення людини до дійсності. Автор зазначає, що емоції є полярними, виражають стан суб'єкта, його ставлення до об'єкта [11]. К.Ізард зазначає, що емоції виникають як результат змін у нервовій системі, що зумовлений дією внутрішніх станів людини і зовнішніми подіями [4]. У декількох аспектах розглядає емоції Я.Рейковський. Польський учений відзначає, що емоції – це специфічна форма відзеркалення значення об'єктів для суб'єкта, це форма активного ставлення людини до світу [9].

Сутність і функціональна структура емоцій досліджувалась у трьох напрямках: дослідження неусвідомлених процесів у нервовій та інших системах організму людини; дослідження процесів пов'язаних з усвідомленням відчуттів; дослідження комплексу емоцій, що відображаються у пантомімі, до якої відноситься міміка, поза та жести [6].

Проведений аналіз дозволяє виокремити основні функції емоцій особистості.

1. Підкріплююча і закріплююча функція. Емоції являють собою механізм, що утримує життєвий процес в його оптимальних межах і попереджує руйнівний характер нестачі (перенасичення) будь-яких факторів життя даного організму. Емоція, що тісно пов'язана із задоволенням чи не задоволенням актуальної проблеми, виступає, як підкріплюючий фактор, який штовхає організм на усунення вихідної потреби [1, с.354-357]. Позитивна емоція закріплює пристосувальний ефект. Таким чином, емоція виконує роль фактора, що підкріплює чи закріплює корисну дію. Звідси витікає головне значення емоцій у навчанні. При постановці цілі «навчити учня» – емоція виступає, як закріплюючий фактор; у самому процесі навчання позитивні емоції стимулюють учбову діяльність. Без позитивних емоцій неможливе ефективне навчання.

2. Активізаційно-мобілізаційна функція. Емоції є рушійною силою, активізатором діяльності учня. Вони активізують всі психічні процеси, мобілізують минулий досвід особистості. Деякі автори визначають цю функцію як спонукальну.

3. Гіперкомпенсаторна функція. Емоції призводять до збиткової мобілізації енергетичних ресурсів організму. П.Симонов вважає, що еволюція підтвердила перевагу енергетичного марнотратства у порівнянні із загрозою нестачі метаболічного забезпечення діяльності, що є наступною, коли відсутні точні повідомлення про її дійсні об'єкти [11, с.95]. Механізмом запуску емоцій тут є відсутність повних відомостей для побудови адаптивної поведінки.

4. Інформаційна функція. Дану функцію розкрив П.Симонов, який сформулював інформаційну теорію емоцій. Сутність її полягає в тому, що емоції являють собою спеціальний мозковий апарат, який відбиває величину

потреби і вірогідність її задоволення в даний момент. При цьому ступінь емоційної напруги кількісно залежить від сили потреби, а також від різниці між інформацією, що прогностично є необхідною для задоволення потреби, й інформацією, що є у суб'єкта, або їм отримана [12, с.88-89].

До інформаційної функції емоцій відносять пізнавальну та оціночну функції. Функцію оцінки, Л.Кондрашова, пояснює так «емоції є мовою або системою сигналів, за допомогою яких суб'єкт дізнається про значущість того, що відбувається [5, с.17].

5. Інтегральна функція. Емоції охоплюють всі функції організму. У першу чергу, емоції є абсолютним сигналом корисної або шкідливої дії на організм, як зазначає П.Анохін [1]. Емоційне переживання є універсальним механізмом, що забезпечує виживання організму людини. До інтегральної функції входить функція передбачення. Цю функцію Л. Кондрашова пояснює як сигнал про можливий приймний або не приймний результат, і є функцією випередження подій [5, с.17].

6. Функції формування свідомості. Свідомість – це вторинна, суб'єктивна форма існування психологічного [1]; це відображення психічного у собі, відображення своїх відчуттів, уявлень, переживань, думок. Процес усвідомлення явищ психіки пов'язаний з усвідомленням їх предметності. Можливість усвідомлення предметів сприйняття заключається у механізмі самого психічного процесу сприйняття. Людина сприймає свої переживання, в яких вона розкриває саму себе і виступає для себе об'єктом пізнання. Якщо процес усвідомлення явищ психіки пов'язаний з усвідомленням їх предметності, то в цих переживаннях суб'єкт усвідомлює себе. Таким чином, свідомість починає формуватися з усвідомлення самого себе, т.п. свідомість починає формуватися з переживань [10]. Так, наприклад, у дитини на певному етапі життя виникають природні екологічні потреби, які необхідно задовольнити. Процес задоволення цих потреб буде супроводжуватись переживаннями (екологічними емоціями), які в свою чергу ведуть до усвідомлення себе, до того, що в центрі світу стоїть дитина, що усвідомлює себе через свої переживання. Таким чином в неї починає формуватись екологічна свідомість.

7. Функція формування внутрішнього реального людського життя. Розуміння емоцій як переживань дозволяє визначити їх місце в структурі всіх психічних явищ особистості. Все життя людини, в тому числі шкільне життя учня, супроводжується емоціями або переживаннями. Будь-яка емоція пов'язана з мотивами та цілями життя, діяльності особистості. Чим важливіше буде подія, тим більше психічне явище несе в собі емоційну забарвленість, яка може бути більш чи менш вираженою [10, с.7]. Свідомість – це не усвідомлене знання про предметний світ, а живе знання – знання, що пронизане переживаннями. Відомий психолог С.Рубінштейн зазначив провідну роль первинності принципу єдності переживання і знання, доводив значення емоцій у формування всього внутрішнього психічного життя особистості.

Всі названі функції емоцій виявляються в пізнавальних процесах і впливають на характер їх протікання. Окрім вищезазначених функцій можна виокремити функцію з негативним забарвленням.

8. Дезорганізуюча функція. Л.Кондрашова визначає що функцію як здатність емоцій порушувати цілеспрямовану діяльність.

Вчителям не можна ігнорувати емоційний чинник, оскільки емоції виникають внутрішнім сигналом, виражаючи відносини між мотивами і реалізацією діяльності. Результатом ситуацій, які переживають учні у школі є емоції. Вчитель за характером прояву цих емоцій може судити про мотивацію навчання. Л.Кондрашова акцентує увагу на тому, що саме емоції є координаторами регуляторів пізнавальної діяльності до яких відносяться цілі, мотиви, потреби, плани, гіпотези. Мотиви, як регулятори пізнавальної діяльності тісно пов'язані з емоціями, зазначає С.Рубінштейн, і є суб'єктивною формою існування мотивації [10].

Звичайно, встановлюючи значення емоцій у пізнавальній діяльності, ми маємо на увазі позитивні емоції. Саме вони налаштовують учнів на навчальний процес. Такі емоції, як наприклад байдужість до навчання (негативні емоції) не мають позитивного впливу і не відносяться до мотиваційної структури особистості учня [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, емоції – один з найбільших за походженням психічний стан, що виконує роль внутрішніх сигналів і виникає як засіб за допомогою якого встановлюється значущість тих чи інших умов для задоволення актуальних потреб. У перспективі подальших досліджень, ми плануємо звернути увагу на проблему форм переживання емоцій та особливості їх вираження в процесі пізнавальної діяльності; проблему формування та розвитку емоційного інтелекту в шкільній практиці, а також дослідити емоційні та інтелектуальні впливи в системі «вчитель-учень» в їх гармонійному поєднанні.

Список використаних джерел

1. Анохин П.К. Эмоция / П.К.Анохин. – БМЭ. – Т.35.
2. Годфруа Ж. Что такое психология / Ж.Годфруа. – В 2-х т., 2004.
3. Дарвин Ч. Выражение эмоций у человека и животных / Ч.Дарвин // Хрестоматія по психології/ под ред. Петровського А.В. – М.: Просвещение, 1987. – С. 287-292.
4. Изард К. Е. Эмоции человека: пер. с англ. / К.Е.Изард. – М.: Изд. МГУ, 1980.
5. Кондрашова Л.В. Гармонізація інтелектуального та емоційного факторів навчання у забезпеченні якісної освіти учнів / Лідія Валентинівна Кондрашова. – Кривий Ріг, 2008 – 274с.
6. Левитов Н.Д. О психологических состояниях человека / Н.Д.Левитов. – М., 1964.
7. Лук А.Н. О чувстве юмора и остроумия / А.Н.Лук. – М., 1968.
8. Психология: Словарь / под общей ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2-е изд., доп., – М.: Политиздат, 1990.

9. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций / Я.Рейковский. – М., Прогресс, 1979.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн. – М., 1946.
11. Симонов П.В. Высшая нервная деятельность человека. Мотивационно-эмоциональные аспекты / П.В.Симонов. – М., Наука, 1975.
12. Симонов П.В. Эмоциональный мозг / П.В.Симонов. – М., 1981.

*О.Р.Лиховид,
здобувач Інституту педагогіки
АПН України*

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ КРАЄЗНАВЧИХ ЗНАТЬ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ КУРСІВ

У статті теоретично обґрунтовані критерії відбору й побудови різнорівневого змісту краєзнавчого курсу в загальноосвітній школі.

В статтє теоретически обоснованы критерии отбора и построения разноуровневого содержания краеведческого курса в общеобразовательной школе.

The selectin and heterolevels aim formation criteria, forms, in the process of secondary school's local lor, history, and economy work has been worked out have been theoretically defined.

Краєзнавча галузь знань як принцип навчання і виховання має унікальну можливість комплексного формування особистості, через наступність різноспрямованого історичного, адаптаційного досвіду проживання людини у визначеному ландшафті. Залучити учнів до краєзнавчих досліджень можливо тільки тоді, коли правильно сформулювати виховні і наукові задачі, використовуючи сучасну методологічну основу.

Головним у краєзнавчій роботі з учнями основної школи є педагогічний аспект: по-перше, дидактична сторона (змістова), яка передбачає оволодіння учнями змістом і сучасними методами краєзнавчих досліджень, а по-друге, виховна, яка пов'язана з розвитком особистості, самостійно мислячої, соціально активної та творчої [1]. Відповідно, перспективу наукової краєзнавчої діяльності у загальноосвітніх закладах освіти необхідно будувати, передусім, як перспективу педагогічну, акцентуючи увагу на фундаментальні, довготривалі знання, опираючись на науково-методичні та навчально-виховні задачі краєзнавства. При цьому суспільне значення краєзнавчих досліджень виявляється за умови підтримки колективних або індивідуальних ціннісних орієнтирів у становленні особистості учня, через зміну сфер діяльності, і при цьому необхідна взаємодія вчителя й учня.

Метою публікації є обґрунтування структури краєзнавчого матеріалу у процесі вивчення географічних курсів у загальноосвітніх закладах.

Ми вважаємо, що краєзнавчі дослідження сприяють соціальній і психологічній адаптації до умов реального життя, вихованню в учнів цілісного позитивного світосприйняття, виробленню уміння гнучко перебудовувати